

САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА IX

Уређивачки одбор

др Марија Думнић Вилотијевић, виши научни сарадник,
Музиколошки институт САНУ, Београд
др Смиљана Ђорђевић Белић,
виши научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд
др Бранко Златковић,
виши научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд
др Александар Јерков,
редовни професор, Филолошки факултет, Београд и
Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Београд
др Данка Лајић Михајловић,
научни саветник, Музиколошки институт САНУ, Београд
др Сузана Марјанић,
научни саветник, Институт за етнологију и фолклористику, Загреб
академик Нада Милошевић-Ђорђевић,
Српска академија наука и уметности, Београд
др Андреј Мороз,
редовни професор, Филолошки факултет МГУ, Москва
др Јеленка Пандуревић,
редовни професор, Филолошки факултет, Бања Лука
др Данијела Петковић,
виши научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд
др Михај Радан,
редовни професор, Западни универзитет, Темишвар
др Биљана Сикимић,
научни саветник, Балканолошки институт САНУ, Београд
др Бошко Сувајџић,
редовни професор, Филолошки факултет, Београд
др Веселка Тончева, доцент,
Институт за етнологију и фолклористику с
Етнографским музејем БАН, Софија
др Ана Хофман,
научни саветник, Институт за студије културе и сећања, Љубљана

Рецензенти

др Ана Банић Грубишић, др Лидија Делић, др Венцислав Димов,
др Смиљана Ђорђевић Белић, др Милина Ивановић Баришић,
др Јасмина Јокић, др Саша Кнежевић, др Сања Лазаревић Радак,
др Данка Лајић Михајловић, др Мелита Милин,
др Јеленка Пандуревић, др Лозанка Пејчева, др Данијела Петковић,
др Соња Петровић, др Љиљана Пешикан Љуштановић,
др Данијела Поповић Николић, др Срђан Радовић,
др Немања Радуловић, др Снежана Самарџија,
др Бошко Сувајџић, др Драган Хамовић

Одржавање скупа помогло је
Министарство културе и информисања Републике Србије

САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА IX

Зборник радова
са Међународног научног скупа
одржаног од 2. до 4. октобра 2020. у Тршићу

Уредници

др Биљана Сикимић, научни саветник
др Бранко Златковић, виши научни сарадник
др Марија Думнић Вилотијевић, виши научни сарадник

Удужење фолклориста Србије, Београд
Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Београд
Центар за културу „Вук Караџић”, Лозница
Научно-образовно културни центар „Вук Караџић”, Тршић

Београд – Лозница – Тршић
2021

Милина М. 316.334.56:[001.891.7:39(497.11)(091)
Ивановић Баришић¹ 316.334.56:[001.891.7:39(497.11)"1990/..."
Етнографски институт САНУ²
Београд, Србија

ТЕРЕНСКА ИСТРАЖИВАЊА ГРАДА У СРПСКОЈ ЕТНОЛОГИЈИ И АНТРОПОЛОГИЈИ

У раду ће се указати на досадашња теренска истраживања града у српској етнологији и антропологији. Теренски рад је један од најстаријих начина проучавања и сагледавања живота и организације рада становника који живе у сеоским и / или градским насељима, а којим су се у досадашњем раду бавили прво етнологи, а потом и антрополози у Србији. Деценијама су теренска истраживања обављана готово искључиво у сеоским заједницама, док су проучавања повезана са животом у градовима углавном била спорадична и несистематска. У последњој декади 20. века градови су етнологима (антрополозима) постали врло значајан извор сазнања, а врло често и примарно место истраживања.

Кључне речи: теренско истраживање, град, етнологија и антропологија, Србија.

У хуманистичким наукама једна од незаобилазних метода у прикупљању искуствених чињеница је рад са испитаницима, односно теренски рад. Прикупљање података и сазнања на различитим теренима од самих почетака формирања етнологије (касније и антропологије) био је боравак међу испитаницима. Која ће средина бити у фокусу истраживачке пажње зависило је од теме која се истраживала и наравно за коју су појаву истраживачи сматрали да завређује да о њој остану писани трагови. Радом на терену истраживач сагледава тренутно стање у одређеној заједници као и ставове појединаца о једној или више различитих тема. Током рада на терену истраживач најчешће добија синхрони пресек стања одређене појаве или више њих. Осим праћења затеченог стања, боравак на терену омогућава

¹ milina.barisic@ei.sanu.ac.rs

² Рад је настао у оквиру истраживачке делатности у Етнографском институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и праћење историјског развоја испитиване заједнице, затим развој и опстајање различитих облика духовног и материјалног стваралаштва, као и организације друштвеног живота у једном краћем или дужем временском периоду. Контакти и разговори са члановима заједнице, посматрање појава карактеристичних за заједницу као и међусобних односа у њој омогућава већи обим и садржај сазнања о самој заједници и њеним члановима што је свакако једна од битних предности теренског рада. Наиме, кроз директне контакте и сопствено искуство испитаник стиче увид у живот заједнице и то не само кроз доживљај њених становника већ и кроз сазнања и утиске које истраживач добија кроз разговоре, али и путем својих посматрања, са или без учествовања у свакодневним или празничним активностима, током боравка у одређеној заједници.

Познато је да је теренски рад дуго времена био готово једини извор сазнања у етнологији и антропологији о појавама и људима, па су стога и генерације истраживача на терену градиле своје искуство и утемељивале своја сазнања о животу различитих заједница, претежно сеоских, на простору садашње Србије, али и другим деловима Балкана.

Терен се у етнографским и, касније, етнолошким истраживањима некако увек подразумевао као значајан и незаобилазан начин прикупљања искуствених чињеница о свему што се приликом боравка у једном месту може видети и сазнати, а првенствено – у складу са унапред одређеним истраживачким опредељењем или препоруком за одређену тему (Ивановић Баришић 2012: 7).

Једна од недоумица у теренском раду и са тим неизбежно повезано питање односи се на дилему да ли теренски рад представља само испитивање прошлости или је истовремено истраживање и садашњости. Аутор овог рада склонији је ставу да рад на терену подразумева истовремено сазнавање чињеница о садашњем животу, али и истовремено, колико је то у садашњим околностима могуће, сагледавање промена које су настале у краћем / дужем временском периоду. Другим речима, важно је праћење и дијахронијске перспективе одређене појаве, али је неопходно да се притом време садашњости не 'изгуби' и потре у бројним променама којима су одређене појаве или сегменти друштва били захваћени у ближој или даљој прошлости.

У свим наукама које се баве проучавањем друштва и процеса који се у њему одвијају, благовремено истраживачко реаговање

изузетно је значајно, јер се само на тај начин омогућава да у вези са датим појавама остане неки ововремени траг, користан за будући истраживачки / стручни / научни рад. Правовремено и одговарајуће бележење чињеница показује се као веома битно за свеобухватно сагледавање многих друштвених, културних, религијских и њима сличних процеса у друштву. Благовремено обављена истраживања су нарочито значајна у области тзв. нематеријалног културног наслеђа, јер свако кашњење у оваквој врсти истраживања значи заборав и немогућност каснијег сазнавања и реконструкције (Ивановић Баришић 2012: 10).

У том смислу последња декада 19. и прва половина 20. века представљају време када су теренска истраживања имала приоритет у прикупљању чињеница о људима, њиховој свакодневици, навикама, обичајима, веровањима, па су стога активности на проучавању живота и обичаја добиле својеврстан замах. Покретањем едиције *Српског етнографског зборника* (1894) и оснивањем *Етнографског одбора* (1898) (в. Нишкановић 2016: 115–136) бележење појава у народној култури добија приоритет, јер се већ у ово време почиње схватати да се живот и култура који су били карактеристични за становнике села убрзано мења и нестаје.

Велики допринос 'отимању' од заборава појава карактеристичних претежно за сеоско становништво представља рад Јована Цвијића чије су активности биле усмерене ка теренском раду и прављењу мреже сарадника за рад на прикупљању локалних традиција. У сврху олакшавања у истраживању састављена су *Упутства за проучавање села у Србији и осталим српским земљама* (1896. године). Рад на прикупљању података о различитим појавама у српском друштву 19. века може се сматрати претходницом систематског рада на проучавању прошлости српског и других народа на простору Србије и Балкана, а што се повезује и са оснивањем институција које ће се у каснијим деценијама бавити проучавањем прошлости народа, а са протоком времена и његове садашњости. Оснивањем Етнографског музеја (1901. године) као најстарије етнографске установе, затим Катедре за етнологију (1906. године) која је преименована деведесетих година прошлог века у Одељење за етнологију и антропологију, као и оснивањем Етнографског института (1947. године) створена је институционална база за систематска проучавања културних појава српског и других народа на балканском простору који живе или су живели како у селу, тако и у граду.

Теренски рад у етнологији је дуго времена подразумевао готово искључиво проучавање сеоских заједница и појава које обележавају њихову организацију живота и рада. Заокрет у истраживањима приметан је у последњој декади 20. века када се почело са указивањем и на појаве које нису искључиво повезане са животом на селу – појавама које су карактеристичне за живот у градској средини. Већи продор у свакодневни живот средстава масовне комуникације пре свега интернет и мобилне телефоније који обележавају време последње декаде прошлог и прву деценију овог века, подстичу истраживачку инспирацију, али и постају показатељ да су солидна истраживачка база иако искачу из класичног објашњења појма – терен.³

* * *

Као што су сеоске заједнице у дугом временском периоду свога развоја представљале издвојен и самодовољан свет, тако су и градови представљали 'посебан' свет у односу на сеоски, са сопственом развојном линијом. Међутим, неопходно је нагласити да градови у прошлости ипак нису представљали потпуно издвојену и потпуно самодовољну заједницу као што су то биле сеоске заједнице, а нарочито у времену када су се јавила прва интересовања за њихово проучавање, за разлику од садашњег времена када је испреплетеност града и села видљива у готово свим областима живота и рада људи. Неспорна је чињеница да су дуго времена село и град били географски близу, а ипак далеко у смислу да је свако од њих био са сопственим правцем развоја. Посматрано кроз време, иако дуго времена у релативно скромном обиму, градови и њихово сеоско залеђе били су упућени једни на друге, мада су међусобни утицаји у погледу живота и навика њихових становника били готово занемарљиви. Становници села су залазили у град ради продаје вишка својих производа – значи у ограниченом обиму, док становници града готово уопште нису долазили у села јер су више били окренути другим градовима у ближем или даљем окружењу због трговине, односно набавке различитих сировина и производа.

³ О интернету и мобилној телефонији видети, на пример: Ивановић Баришић 2008: 75–98; Трифуновић 2010: 158–168; Ђорђевић Црнобрња 2015: 303–316; Радивојевић 2020: 419–438.

Од 19. века, град је доживео два значајна преображаја. Први је повезан с индустријском револуцијом, а други, који се дешава у наше време, огледа се у великој урбаној револуцији... Градови су били центри друштвеног и политичког живота и пре и у време рађања индустријализације, конкурентског капитализма и индустријске буржоазије, али је тек индустријализација изазвала 'грозницу урбанизације', 'урбану ерупцију', 'урбану револуцију' у планетарним размерама (Вујовић 1982: 6),⁴

и готово потпуну трансформацију друштава, односно схватања, навика и веровања његових становника. Живот у граду током двадесетог века, а нарочито како се ближимо његовом крају, али и касније, није више привилегија појединаца већ место боравка (живота) и остваривања дохотка бројних становника који су живот на сеоским имањима заменили живљењем у градској средини.⁵

Све до Другог светског рата, односно периода у којем се убрзавају раније започети процеси модернизације друштва,⁶ а у оквиру ње и појачане урбанизације, у садашњим градовима у Србији који до средине 20. века и нису били градови у правом смислу речи већ више варошице, живео је значајно мањи проценат становништва.⁷ Експанзија градова почиње са индустријализацијом земље у првим деценијама после Другог светског рата, јер се појачава потреба за радном снагом. Модернизација државе и друштва узроковала је појачане миграције из села према градовима или њиховој околини (в. Ивановић Баришић 2015: 595–608).

* * *

Почети истраживања градског простора као културног феномена везују се за Тихомира Ђорђевића који је у својим студијама усмерио истраживачку пажњу и на урбане просторе, али је и наглашавао да су села и градови у Србији у време обнављања српске државности били међусобно раздвојени,

⁴ Ова констатација иако изречена пре скоро четрдесет година готово да је у потпуности и данас актуелна јер досељавања у градове нису смањена, а и урбанизација у појединим сегментима изгледа као да је на почетку примене.

⁵ Према истраживањима Уједињених нација светска популација се све више премешта из села у градове. Тако је 2007. године по први пут у историји број урбаног становништва надмашио број руралног (Богдановић 2019: 24).

⁶ Модернизација српског друштва започела је ослобођењем од турске окупације и конституисањем државе током 19. века.

⁷ О почецима урбанизације и њеном току у Србији видети: Николић 1995: 85–92.

заправо „два засебна друштва, два засебна света” (Ђорђевић 1922: 304) у смислу да је град другачији тип заједнице па самим тим и културе у односу на становнике сеоских заједница. Сличног става био је и Вук Ст. Карацић који за термин град није дао посебно објашњење иако га је уврстио у свој Речник, вероватно стога што је сматрао да у градовима живе углавном странци који немају много везе са аутохтоним становништвом (Карацић 1818). Ипак, рекло би се да:

рани етнолошки поглед издалека и није био толико удаљен, и градови ипак нису били потпуна *terra incognita* за етнологе пре Другог светског рата. Демографске и економске промене у градовима у 19. и раном 20. веку у Србији су условиле и повремене интерес етнолога за онодобне градове – досељавање руралног становништва у градове и варошице тадашње Србије је довело етнолошки поиман ’народ’ и у градску средину (Радовић 2017: 584–585).

Иако су у почетку истраживања урбаних простора рађена у релативно скромном обиму, она су значајна због чињенице да се на урбане просторе још у 19. веку гледало као на места стварања културе о којој треба оставити писаног трага. Оснивањем већ спомињаних етнолошких институција – Етнографског музеја (1901), Катедре за етнологију (1906) и Етнографског института САН(У) (1947), теренска истраживања су имала приоритет у њиховом научноистраживачком раду, бар у почецима њиховог постојања. Тако су, на пример, програмски задаци утврђени првим статутом Етнографског института налагали да теренска истраживања представљају приоритет. „Први период рада могао би се окарактерисати као ’златно доба’ теренских проучавања (...) када су у методолошком погледу постављени темељи теренских испитивања у Институту” (Николић, 1997: 32). Мада од званичног институционализовања етнолошке науке с краја 19. и током прве половине 20. века истраживања градских агломерација заостају за истраживањима руралних насеља, она ипак нису била у потпуности изван делокруга рада истраживача.⁸

Имајући у виду да је етнолошка наука била у повоју готово до шесте деценије 20. века, разумљиво је што су градови и њихова култура углавном истраживани у оквиру обласних истраживања за едицију *Српски етнографски зборник – насеља и порекло становништва*. У овим истраживањима се претежно ослањало

⁸ О истраживањима градских агломерација у овом периоду више видети у: Радовић 2020: 53–73.

на антропогеографски приступ.⁹ Први градови који су обрађени у оквиру ове едиције били су Лозница и Крупањ. Истраживања су рађена према *Упуствима за проучавање села* која је саставио Ј. Цвијић, а објављена су 1913. године (Милојевић 1913). По овом методу такође је и Атанасије Урошевић обрадио варошицу Гњилане која је објављена почетком тридесетих година прошлог века (Урошевић 1931).

Ако се осврнемо на етнолошко-антрополошка проучавања урбаних простора, која су у сваком случају недовољна и у дужем времену сведена на појединачна интересовања, ипак је уочљиво неколико фаза у истраживањима која се унеколико разликују у интензитету тематских проучавања. Тако, на пример, за период до Другог светског рата у Србији имамо података за изглед градске ношње у Врању (Хаџи-Васиљевић 1932) и сведочење о ћилимарству у Књажевцу као делу градског привређивања (Николић В. 1927). Поменути радови, иако невелики по обиму, битни су јер сведоче о усмеравању пажње аутора радова на појаве карактеристичне за градску средину и производе градске културе, сведочећи истовремено и о тежњама како стваралаца, тако и носилаца одређених производа.

У периоду после Другог светског рата уочава се повећање активности у етнолошким истраживањима града чему је свакако допринело и оснивање Етнографског института САН(У) (1947). Међутим, истраживања су и даље углавном заснована на искуствима антропогеографске школе и коришћења њене методе рада „уз честу примену историјско компаративних и генетских приступа (посебно у области материјалне културе), и тек повремено коришћење дијалектичких и еволуционистичких поставки” (Радовић 2017: 587).

С обзиром на то да је у прве готово три деценије после Другог светског рата задржан ранији метод рада у етнолошким истраживањима евидентно је да искораци у методолошком и тематском смислу реално нису постојали доста дуго што значи да није било великог простора за бављење темама које би биле повезане с појавама које се односе на нарастајуће урбане агломерације. У складу с већ поменутом антропогеографском методом настају студије посвећене мањим варошицама попут Гуче (Барјактаровић 1957) и Рашке (Петровић 1957). С

⁹ Антропогеографски приступ је подразумевао да се у раду укаже на повезаност појединца, заједнице и природног окружења, као и тежњу да се сагледа утицај на живот и организацију уже / шире заједнице природних, економских, друштвених, културних и других чинилаца.

друге стране, рад Драгослава Антонијевића *Етнолошка структурираност стихијских насеља данашње имиграције Титовог Ужица* (1969: 77–96) свакако да представља тематску промену у етнолошким истраживањима града указујући на нову појаву која је захватила српско друштво које се убрзано индустријализује – у раду се наине указује на пресељавање сеоског становништва на ободу града и формирање мањих насеља.

Шездесете и седамдесете године прошлог века обележене су бројним појавама које су у значајној мери измениле српско друштво и из корена преобликовале навике и схватања. Радне и образовне миграције према градским центрима, појачавање утицаја средстава масовних комуникација (посебно телевизије у овом периоду¹⁰), саобраћајне комуникације, образовање женске популације и др. само су неки од чинилаца који су утицали на промену места живљења и замене дотадашњих схватања и навика новим у већој мери прилагођеним урбаној јединици у којој ће појединац или читава породица наставити живот и рад. То је свакако утицало да се струка постепено удаљи од ранијих истраживачких тема и метода, па самим тим и да дође до померања истраживачког фокуса у оквиру етнолошке заједнице.

То је омогућило и теренску миграцију дела етнолога из сеоских заједница ка градским, при чему су се као битна станица у овом кретању појавила приградска насеља у складу с израженим феноменима рурално-урбаног начина живота све већег броја људи (Радовић 2017: 589).

У том смислу значајно је поменути да су у Етнографском институту САНУ седамдесетих година прошлог века рађена истраживања приградских насеља Београда (Бандић 1979), Лесковца, Крушевца, Пирота и Новог Пазара (Зборник 1984). Истраживачке теме требале су да укажу на укрштања становника градских и приградских сеоских насеља од којих су нека временом постала део градских агломерација. Ова појава је нарочито уочљива на територији Београда.¹¹

Да су се ствари померале у корист проучавања различитих појава у градској средини сведочи и чињеница да се већ седамдесетих година покрећу пројекти њиховог проучавања.

¹⁰ О развоју телевизије и њеном утицају на друштво видети рад: Ердеи 2015: 405–426.

¹¹ У том смислу треба поменути да некадашња села – Бањица, Мали и Велики Мокри Луг, Калуђерица, Вишњица, Миријево, Крњача, Борча и др. данас чине ближу / даљу периферију Београда.

Тако је већ седамдесетих година

[...] дошло до суштинских промена у српској етнологији. Уочљива је, између осталог, и одређена тематска преоријентација. Научни интерес етнолога није више усмерен само ка руралној, већ и ка урбаној средини. Међутим, истраживања те средине налазе се још увек на самом почетку: мали је број прилога, који надилазе ниво дескрипције. Овакво стање условљено је, без сумње, и одсуством одговарајуће стратегије, одговарајућих теоријских и методолошких оквира (Бандић 1983: 510).

Осамдесетих година прошлог века у истраживања се уводе научни концепти који омогућавају нов поглед у интерпретацији традицијске и савремене културе. Почиње се са применом структуралистичке и семиотичке теорије преузете из традиције енглеске, америчке и француске антропологије (Ковачевић 2015: 18–21). Тако је

[...] српска научна јавност (...) већ почетком 70-их година двадесетог века била у прилици да се на разумљивим језицима упозна са важним делима светске антрополошке мисли Бронислава Малиновског, Маргарет Мид и Клод Леви-Строса. (...) Истовремено су се појављивала и дела из опште лингвистике, дела која представљају основ за развој структуралне антропологије која је од половине 20. века постала водећи иновативни правац у светској науци, као и дела из семиологије, дисциплине настале из структуралне лингвистике и структуралне антропологије (Ковачевић 2015: 18).

У овом новом приступу у српској етнологији предњачили су млађи истраживачи који су добили могућност изношења нових погледа на друштво и појаве у њему, пре свега, у оквиру Етнолошког друштва Србије и часописа које је друштво издавало – *Етнолошке свеске*. Већ од првих годишњих скупова Етнолошког друштва приметна је тематска промена, јер се односила на „урбано и савремено” чиме је отворен пут ка проучавању урбаних тема, па самим тим и нових обичаја повезаних са савременом културом градског становништва (Ковачевић 2015: 71–90). Овом приликом биће поменуте само неке од тема које су биле у истраживачком фокусу: кафићи (Душковић 1984: 39–44), корзо (Гавриловић 1984: 33–37), пријем у пионирску организацију (Малешевић 1984: 73–82), монументалне гробнице у околини Београда (Ковачевић 1984:

81–87), и из нешто каснијег периода студија чији су предмет проучавања омладинске поткултуре (Прица 1991) и др.

'Модернизовање' етнологије учинило је да се већ крајем осамдесетих година прошлог века град и његова култура почну сматрати релевантним предметом етнолошких истраживања. Могло би се рећи да је 'модернизација' етнологије учинила да се град појави у етнолошким (касније и антрополошким) истраживањима (Радовић 2017: 590) јер је становништво у Србији све мање бивало у селу, а све више у граду.

Деведесете године прошлог века су године нових друштвених турбуленција. Наиме, друштво улази у период вишестранаџа, дубоке економске кризе, ратова. Као што се мења друштво у целини мења се и етнологија – Одељење за етнологију Филозофског факултета преименовано је у Одељење за етнологију и антропологију (1990), а „нова струјања из претходних деценија довела су до знатног диверзитета тема и теоријских усмерења” (Радовић 2017: 592). Почетком деведесетих (1991), у Етнографском институту САНУ проучавање градске културе одвија се у оквиру потпројекта *Етнолошко истраживање урбаних средина на тлу Србије*. Из ових истраживања проистекао је тематски зборник – *Обичаји животног циклуса у градској средини* (2002), у којем су обрађене различите теме повезане с градским начином живота: „Испит као ритуални чин” (Бандић 2002: 39–53), „Крштење одраслих и деце у Србији у последњој деценији двадесетог века” (Жикић 2002: 115–128), „*Vox adolescentiae*: мој јавни живот и спектакли” (Лукић-Крстановић 2000: 145–161), „Комшијски 'ритуали'” (Дивац 2002: 227–234), „Савремена свадба – прича о идентитету” (Златановић 2002: 291–301) и др.¹²

У новом миленијуму новостасала генерација истраживача у етнологији и антропологији показује да се на терен не мора нужно ићи, већ да је он свуда где смо ми. У том смислу се у различитој мери спроводе истраживања која се баве градом, односно његовим идентитетом и културом, као и представљањем истраживачких сазнања.¹³ Тако је у Београду 2005. године одржана конференција *Urban Life and Culture in Southeastern Europe*, у организацији Филозофског факултета Универзитета у Београду и *International*

¹² Паралелно са истраживањима града у Етнографском институту САНУ обављају се истраживања и на пројектима у другим релевантним етнолошким институцијама – Филозофском факултету у Београду и Етнографском музеју у Београду, али и музејским установама у Србији (Новом Саду, Нишу и др.).

¹³ Више о темама и истраживачима видети у: Радовић 2017: 594–595.

Association for Southeast European Anthropology (InASEA);¹⁴ a 2019. је у Етнографском институту САНУ одржан округли сто са темом *Уметничке праксе и градска шеталишта (пешачке зоне). Компаративна етнологика и антрополошка студија београдске Кнез Михаилове улице и атинског шеталишта Дионисија Аренагита* (Етнологике свеске 2017)¹⁵. Осим скупова, значајно је поменути и новије монографске студије: *Београдски одоними* (Радовић 2014) и *Антропологија града* (Богдановић 2019), као и темате у оквиру Гласника Етнографског института за 2015. годину – *Град у Србији и Бугарској: компаративно истраживање актуелних процеса* (ур. Сања Златановић) и 2020. годину – *Град као метатекст: студије из урбане антропологије* (ур. Бојана Богдановић). Исто тако, на Филозофском факултету у Београду – Одељење за етнологију и антропологију од 2002. године постоји предмет *Урбана антропологија* чији је оснивач и предавач проф. др Весна Вучинић-Нешковић.

* * *

Као што је у тексту већ наговештено истраживање урбанистички дефинисаног простора као културног феномена није новија појава (Богдановић 2019: 9), али су тек у новијем периоду истраживања ове врсте више заступљена. Од времена када су истраживања у варошима и градовима Србије била тек у зачетку, а то су прве деценије 20. века, па све до садашњег времена етнологи (и антропологи) показују интересовање за питања повезана са животом људи у градовима.

Етнографских и етнологских испитивања у градовима, варошима и варошицама Србије било је од почетка нашег века,¹⁶ али знало се да су она умногоме тек у зачетку и недостатна. Она су, међутим, омогућила да се утврди потреба за систематским, трајним, на основу савремених теоријских и методолошких достигнућа у светској науци, изучавањима традиција и култура целокупне популације. Значи, предмет истраживања ове теме је одређен као култура градског становништва (Пантелић 1995: 12).

¹⁴ Са овог скупа публикована је књига апстраката чији је један од уредника била проф. др Весна Вучинић-Нешковић.

¹⁵ Организатор округлог стола била је др Гордана Благојевић, научни саветник у Етнографском институту САНУ.

¹⁶ У питању је почетак 20. века.

Како је време одмицало тако су се теме истраживања умножавале (в. Радовић 2017: 583–601; Исти 2020: 53–73; Богдановић 2020)¹⁷, тако да је данас „град већ увелико утемељен као легитимни и пуноправни предмет проучавања” (Богдановић 2020: 7). Неопходно је у овом контексту скренути пажњу да је већ доба социјализма „произвело постепену еволуцију тематских и теоријских стајалишта у српској етнологији, да би пред крај епохе дошло до скоковитих промена, које су биле осетне и по питању истраживања градова овог поднебља” (Радовић 2020: 69). Данас с правом можемо рећи да је „град већ увелико утемељен као легитимни и пуноправни предмет проучавања” (Богдановић 2020: 7).

Осврт на историјат теренских истраживања града у српској етнологији (и антропологији) настао је с циљем да се укаже на чињеницу да град није заобилажен у истраживањима, али да су она у почецима била скромног обима. Тек од осамдесетих година 20. века истраживања града добијају место које заслужују. Међутим, треба истаћи да иако су, посматрано у глобалу, етнологи (данас и антрополози) активно допринели, а свакако да и даље доприносе, истраживању урбаних простора, чини се да њихов глас у дискурсу урбаних студија још увек није довољно присутан, јер су промене свакодневне у свим доменима живота, а оне значајно утичу на живот појединца и организацију његовог времена посвећеног пословним и ванпословним активностима. Наравно да упорност, нарочито младих, истраживача може значајно да допринесе промени постојећег стања, што опет с друге стране може указивати и на недовољно кадрова који би тематски покрили бројне области важне за свеукупно сагледавање ове проблематике као што је то био случај и у ранијим деценијама када је интересовање било претежно усмерено ка традиционалним облицима живота и рада. Забог тога је веома „важно стално (и изнова) указивати на значај српске урбане антропологије као релевантне дисциплине која својим темама, теоријским концептима и методологијама заузима важно место у интердисциплинарном подручју урбаних студија” (Богдановић 2019: 8). Да ли ће се и у којој мери заиста у томе и успети најбољи показатељ свакако ће бити време!

¹⁷ О истраживањима града и тема које су у вези с њим рађене видети и наведену литературу у цитираним радовима у овом прилогу.

Цитирана литература

- Антонијевић, Драгослав. „Етнолошка структурираност стихијских насеља данашње имиграције Титовог Ужица.” *Гласник Етнографског института САНУ*, XI–XV (1969): 77–96.
- Бандић, Душан. „Неке новије промене у животу и култури становништва околине Београда”. У: Петар Влаховић (ур.). *Зборник радова Етнографског института*, књ. 9. Београд: Етнографски институт САНУ (1979): 1–105.
- Бандић, Душан. „Пројект ’Савремени митови и ритуали становништва Београда’”. У: Ј. Bogataj, М. Terseglav (ur). *Zbornik 1. kongresa jugoslovenskih etnologov in folkloristiv*, knj. 2. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (1983): 510–513.
- Бандић, Душан. „Испит као ритуални чин”. У: Зорица Дивац (ур.). *Обичаји животног циклуса у градској средини*. Посебна издања, књ. 48. Београд: Етнографски институт САНУ (2002): 39–53.
- Барјактаровић, Мирко. „Гуча (прилог проучавању наших варошица)”. *Гласник Етнографског института САНУ*, 2–3 (1953–1954) (1957): 301–312.
- Богдановић, Бојана. *Антропологија града – политичко конструисање простора*. Посебна издања, књ. 91. Београд: Етнографски институт САНУ, 2019.
- Богдановић, Бојана. „Град као метатекст: студије из српске урбане антропологије”. *Гласник Етнографског института САНУ*, LXVIII/1 (2020): 7–12.
- Гавриловић, Љиљана. „Корзо – исказивање генерацијске поларизације у структури града”. *Етнолошке свеске*, V (1984): 33–37.
- Дивац, Зорица. „Комшијски ’ритуали’”. У: Зорица Дивац (ур.). *Обичаји животног циклуса у градској средини*. Посебна издања, књ. 48. Београд: Етнографски институт САНУ (2002): 227–234.
- Душковић, Весна. „Кафићи као место друштвеног окупљања у граду”. *Етнолошке свеске*, V (1984): 39–44.
- Ђорђевић Црнобрња, Јадранка. „Свакодневно одевање Горанки у Београду – између традицијских и свакодневних одевних пракси”. *Гласник Етнографског института САНУ*, LXIII/2 (2015): 303–316.
- Ђорђевић, Тихомир. *Из Србије кнеза Милоша*. Београд: Издавачка књижница Геце Кона, 1922.
- Жикић, Бојан. „Крштење одраслих и деце у Србији у последњој деценији двадесетог века”. У: Зорица Дивац (ур.). *Обичаји животног циклуса у градској средини*. Посебна издања, књ. 48. Београд: Етнографски институт САНУ (2002): 115–128.

- Зборник: *Зборник радова*, књ. 14–16. Београд: Етнографски институт САНУ, 1984.
- Златановић, Сања. „Савремена свадба – прича о идентитету”. У: Зорица Дивац (ур.). *Обичаји животног циклуса у градској средини*. Посебна издања, књ. 48. Београд: Етнографски институт САНУ (2002): 291–301.
- Ивановић Баришић, Милина. „Теренска истраживања – поетика сусрета”. У: Милина Ивановић-Баришић (ур.). *Теренска истраживања – поетика сусрета*, књ. 27. Београд: Етнографски институт САНУ (2012): 7–14.
- Ивановић Баришић, Милина. „Миграције село-град у другој половини 20. века”. *Гласник Етнографског института САНУ*, 63/3 (2015): 595–608.
- Карацић, Вук Стеф. *Српски рјечник*. Беч 1818. Београд: Нолит, 1987.
- Ковачевић, Иван. „Социјално-емфатичка функција монументалних гробница”. *Етнолошке свеске*, VI (1985): 81–87.
- Ковачевић, Иван. *Историја српске етнологије*. Београд: Филозофски факултет – Одељење за етнологију и антропологију – Студио Досије, 2015.
- Лукић-Крстановић, Мирослава. „Vox adolescentiae: мој јавни живот и спектакли”. У: *Обичаји животног циклуса у градској средини*. Посебна издања, књ. 48. Београд: Етнографски институт САНУ (2000): 145–161.
- Малешевић, Мирослава. „Пријем у пионирску организацију”. *Етнолошке свеске*, V (1984): 73–82.
- Милојевић, Боривоје. „Рађевина и Јадар”. *Српски етнографски зборник: Насеља српских земаља*, књ. 9. Београд: Српска краљевска академија, 1913.
- Николић, Десанка. „’Чаршија’ – почеци урбанизације у Србији у XIX веку.” *Гласник Етнографског института САНУ*, XLIV (1995): 85–92.
- Николић, Десанка. „Теренска истраживања”. *Споменица Етнографског института САНУ 1947–1997*. Београд: Етнографски институт САНУ (1997): 31–40.
- Николић В.: Влад. М. Николић. „Ћилимарство у Књажевцу”. *Гласник Етнографског музеја*, 2 (1927): 55–58.
- Нишкановић, Мирослав. „Насеља српских земаља / Насеља и порекло становништва – капитални пројекат за проучавање миграција и порекла становништва на јужнословенском простору”. У: Милош Матић, Младена Прелић, Марко Пишев (ур.). *Јован Цвијић и српска етнологија и антропологија*. Београд: Етнографски музеј, Етнографски институт САНУ и Филозофски факултет, 2016: 115–136.

- Пантелић, Никола. „У спомен Тихомира Ђорђевића и Јована Ердељановића”. *Гласник Етнографског института САНУ*, XLIV (1995): 11–16.
- Петровић, Петар. Ж. „Рашка – антропогеографска и етнолошка монографија варошице”. *Гласник Етнографског института САНУ*, 2–3 (1953–1954) (1957): 213–256.
- Прица, Инес. *Омладинска поткултура у Београду: симболичка пракса*. Посебна издања, књ. 34. Београд: Етнографски институт САНУ, 1991.
- Радивојевић, Соња. „(Де)колонизација дигиталног окружења: интернет и нови(ји) медији као места савремених антрополошких истраживања и како им етнографски прићи”. *Гласник Етнографског института САНУ*, LXVIII/2 (2020): 419–438.
- Радовић, Срђан. *Београдски одоними*. Посебна издања, књ. 81. Београд: Етнографски институт САНУ, 2014.
- Радовић, Срђан. „Урбана истраживања у етнологији и антропологији у Србији – од ’удаљеног погледа’ до ’субдисциплине’”. *Етноантрополошки проблеми*, н. с. 12/2 (2017): 583–601.
- Радовић, Срђан. „Научно-истраживачки рад у народу и на (градском) терену: етнологија града у Етнографском институту и Србији у социјалистичком периоду”. *Гласник Етнографског института САНУ*, LXVIII/1 (2020): 53–73.
- Трифунковић, Весна. „Интернет као терен: пример сакупљања фолклорне грађе”. *Гласник Етнографског института САНУ*, LVIII /1(2015): 157–168.
- Урошевић, Атанасије. „Гњилане”. *Гласник Српског географског друштва* 17 (1931): 38–51.
- Хаци Васиљевић, Јован. „Врањска градска ношња ранијих година”. *Гласник Етнографског музеја*, књ. 7 (1932): 6–31.
- Blagojević, Gordana (ed.). *Papers in Ethnology and Anthropology*, n. s. 28 (2017).
- Erdei, Ildiko. „Novi život na ‘malom ekranu’ i oko njega: počeci televizije u socijalističkoj Jugoslaviji (1955–1970)”. *Etnoantropološki problemi*, 2 (2015): 405–426.
- Ivanović-Barišić, Milina. „Holiday Text Message Well-wishing”. *Гласник Етнографског института САНУ*, LVI/2 (2008): 75–98.
- Vujović, Sreten. *Grad i društvo: marksistička misao o gradu*. Београд: Истраживачко издавачки центар SSO Србије, 1982.

Milina M. Ivanović Barišić

RESEARCH OF THE CITY IN
SERBIAN ETHNOLOGY AND ANTHROPOLOGY

Summary

The paper points out the previous field research of the city in Serbian ethnology and anthropology. Fieldwork is one of the oldest ways of studying and perceiving the life and organization of work of residents in rural and/or urban settlements, which has been dealt with so far in the work of ethnologists and, later, anthropologists in Serbia. For decades, field research has been conducted almost exclusively in rural communities, while studies related to urban life have been largely sporadic and unsystematic. In the last decade of the 20th century, cities became a very important source of knowledge for ethnologists (anthrologists), and very often the primary place of research.

Key words: field research, city, ethnology and anthropology, Serbia.

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ.....	5
-----------------	---

I

У трагањима за одговорима Ненада Љубинковића

Бошко Ј. Сувајџић, НЕНАД ЉУБИНКОВИЋ И ВЕЛИКИ ЗАМАХ „КРИТИЧКЕ ФОЛКЛОРИСТИКЕ”	9
---	---

Снежана Д. Самарџија, <i>ЗЛАТНА СВИРАЛА</i> . НЕНАД ЉУБИНКОВИЋ О ЗБИРЦИ СИМЕ МИЛУТИНОВИЋА.....	25
--	----

Татјана Вујновић Пјевач, ДЕЧЛИ ФОЛКЛОР КАО ИСТРАЖИВАЧКА ТЕМА НЕНАДА ЉУБИНКОВИЋА.....	49
--	----

II

Град у фолклору / фолклор у граду

Бранко Р. Златковић, КАЗИВАЊА О УСТАНИЧКИМ ОСЛОБАЂАЊИМА УТВРЂЕНОГ ГРАДА РУДНИКА.....	67
--	----

Ана В. Вукмановић, СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ ГРАДА У УСМЕНОЈ ЛИРИЦИ.....	89
--	----

Ана М. Савић, БЕОГРАД У СЕЋАЊУ – ПРИПОВЕДНО УОБЛИЧАВАЊЕ СЕЋАЊА НА ЈАВНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ ГРАДА.....	107
---	-----

Биљана Сикимић, КАКО СМО И ЗАШТО ПАЛИЛИ НОВИНЕ? ИЛИ: АКЦИЈЕ СКОЈЕВАЦА У БЕОГРАДУ 1941: ИЗМЕЂУ УСМЕНЕ ИСТОРИЈЕ И РОМАНСИРАНЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ.....	125
---	-----

Suzana J. Marjanić, ANTROZOOLOGIJA ZOOPOLISA ILI „GRAD NA ČETIRI NOGE”.....	147
---	-----

Јована Д. Милованчевић, МИТСКИ И ФОЛКЛОРНИ КОНТЕКСТ ГРАДА У ЗБИРКАМА <i>УЛИЦА</i> И <i>ЖДРЕЛО</i> НОВИЦЕ ТАДИЋА...	165
--	-----

Драгољуб Ж. Перић, ВИРТУЕЛНИ ФОЛКЛОР: СТРАТЕГИЈЕ
ТЕСТИРАЊА ЗНАЧЕЊА ФОЛКЛОРНИХ НАРАТИВА У
САЈБЕРПРОСТОРУ.....189

Милина М. Ивановић Баришић, ТЕРЕНСКА ИСТРАЖИВАЊА
ГРАДА У СРПСКОЈ ЕТНОЛОГИЈИ И АНТРОПОЛОГИЈИ.....213

III

Савремена градска музика на Балкану

Alexandra D. Milanova, REFLECTING EUROPE: PRESENTING
THE PROJECT “EUROPEAN INFLUENCES IN THE MODERN
URBAN MUSIC CULTURE IN THE BALKANS. BIBLIOGRAPHIC
RESEARCH”.....231

Веселка Тончева, ГРАДСКО-СЕЛСКИЈА ТИП ПЕСНИ В БЪЛГАРИЈА
ОТ КРАЈА НА XIX И НАЧАЛОТО НА XX ВЕК – СЛОВЕСНО И
МУЗИКАЛНО СЪДЪРЖАНИЕ.....243

Georgi Y. Dikin, EUROPEAN MUSICAL INFLUENCES IN GREECE
FROM THE MIDDLE OF THE XIX CENTURY TO THE MIDDLE
OF THE XX CENTURY – AN ATTEMPT TO PRESENT THE MAIN
BIBLIOGRAPHY AND BIBLIOGRAPHIC SOURCES.....267

Galia Stepanovna Grozdanova-Radeva, THE REPRESENTATIVE
BRASS BAND OF THE NATIONAL GUARDS UNIT OF
BULGARIA: INTERMEDIARY BETWEEN THE CONTEMPORARY
URBANISM AND FOLKLORE AT PRESENT TIME.....287

Марија Думнић Вилотијевић, ЕТНОМУЗИКОЛОШКИ ПРИСТУПИ
ГРАДСКОЈ МУЗИЦИ У СРБИЈИ.....303

IV

Савремена истраживања фолклора

Милан Лукић, БРАЋА И СЕСТРА – СЕСТРЕ И БРАТ, НАКОН СВИХ
ОВИХ ГОДИНА.....319

Александра Миљановић, ПРОГОЊЕНА ДЕЦА У СРПСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА.....	341
Марина Младеновић Митровић, ЗБИРКА НАРОДНИХ ПРИПОВЕДАКА МИЛОША ИВКОВИЋА У СВЕТЛУ САВРЕМЕНЕ ФОЛКЛОРИСТИКЕ.....	353
Бранко Д. Тупурдија, ОЈКАН ИЗ ДРЕЖНИЦЕ: САКУПЉАЧИ, КОНТЕКСТ И МОТИВИ ОБЈАВЉЕНИХ ПЕСАМА.....	375
Драгана А. Антонијевић, Ана Б. Банић Грубишић, САМО САПУН СРБИНА СПАСАВА – ХУМОРИСТИЧКЕ ПО(Р)УКЕ О ХИГИЈЕНИ ТОКОМ КОВИД-19 ПАНДЕМИЈЕ У СРБИЈИ.....	397
Дејан В. Ајдачић, РАДОВИ О СРПСКОМ ФОЛКЛОРУ НА МЕЂУНАРОДНИМ КОНГРЕСИМА СЛАВИСТА (1929–2018) (ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ФОЛКЛОРИСТИКЕ).....	419
Данијела Васић, НАТПРИРОДНО У МОДЕРНОМ ЈАПАНУ.....	441
Данијела С. Митровић, СТВАРАЛАЧКИ ПРОЦЕС У ТЕОРИЈИ ФОРМУЛЕ И ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТИ.....	455

САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА IX
Зборник радова

Издавачи

Удружење фолклориста Србије, Београд
Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Београд
Центар за културу „Вук Караџић”, Лозница
Научно-образовно културни центар „Вук Караџић”, Тршић

За издаваче

др Бранко Златковић
др Александар Јерков
мр Снежана Нешковић Симић
Александра Пурић

Лектура и коректура

Биљана Сикимић
Бранко Златковић

Графичка обрада

Матеа Милошевић

Штампа

„Новитет”, Лозница

Тираж

300 примерака

Београд – Лозница – Тршић
2021

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

398(082)
82.09:398(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Савремена
српска фолклористика (9 ; 2020 ; Тршић)

Савремена српска фолклористика 9 : зборник радова
са Међународног научног скупа одржаног од 2. до 4. октобра
2020. у Тршићу / уредници Биљана Сикимић, Бранко Златковић,
Марија Думнић Вилотијевић. - Београд : Удружење фолклориста
Србије : Универзитетска библиотека "Светозар Марковић"
; Лозница : Центар за културу "Вук Караџић" ; Тршић
: Научно-образовно културни центар "Вук Караџић", 2021
(Лозница : Новитет). - 470 стр. : илустр. ; 24 cm

Радови на више језика. - Тираж 300. - Стр. 5: Уводна реч / Уредници.
- Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија
уз сваки рад. - Резимеи на енгл., рус. или срп. језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-7301-163-9 (УБСМ)

а) Фолклористика - Зборници б) Књижевност - Зборници

COBISS.SR-ID 46805513